

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КРИВОРІЗЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
Психолого-педагогічний факультет
Кафедра соціальної педагогіки і соціальної роботи

«До захисту допущено»

Реєстраційний № _____

Завідувач кафедри _____

« ____ » _____ 20 ____ р.

**ШЛЯХИ ПОДОЛАННЯ СОЦІАЛЬНОГО СИРІТСТВА В УКРАЇНІ
ВНАСЛІДОК ВІЙНИ НА ПРИКЛАДІ МІСТА КРИВИЙ РІГ**

Кваліфікаційна робота студентки
групи СП-21
ступінь вищої освіти бакалавр
спеціальності 231 Соціальна робота
освітньо-професійна програма
«Соціальна робота»
Звенигородської Катерини Дмитрівни

Керівник: кандидат педагогічних наук,
доцент, доцент кафедри соціальної
педагогіки і соціальної роботи
Василюк Тамара Григорівна

Оцінка: Національна шкала _____

Шкала ECTS _____ Кількість балів _____

Члени комісії _____

(підпис) (прізвище та ініціали)

(підпис) (прізвище та ініціали)

(підпис) (прізвище та ініціали)

Кривий Ріг – 2025

ЗАПЕВНЕННЯ

Я, Звенигородська Катерина Дмитрівна розумію і підтримую політику Криворізького державного педагогічного університету з академічної доброчесності. Запевняю, що ця кваліфікаційна робота виконана самостійно, не містить академічного плагіату, фабрикації, фальсифікацій. Я не надавала і не одержувала недозволену допомогу під час підготовки цієї роботи. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають покликання на відповідне джерело. Із чинним Положенням про запобігання та виявлення академічного плагіату в здобувачів вищої освіти Криворізького державного педагогічного університету ознайомена. Чітко усвідомлюю, що в разі виявлення у кваліфікаційній роботі порушення академічної доброчесності робота не допускається до захисту або оцінюється незадовільно.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	стор. 4
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ СОЦІАЛЬНОГО СИРІТСТВА	
1.1 Поняття та причини соціального сирітства.....	7
1.2 Соціальні та психологічні наслідки соціального сирітства для дітей.....	10
1.3 Державна політика та правове регулювання у сфері подолання соціального сирітства в Україні.....	13
Висновки до розділу 1.....	15
РОЗДІЛ 2 ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ ПОДОЛАННЯ СОЦІАЛЬНОГО СИРІТСТВА В МІСТІ КРИВОМУ РОЗІ	
2.1 Соціально-економічна ситуація та її вплив на рівень соціального сирітства в Кривому Розі.....	16
2.2 Дослідження існуючих програм підтримки та їх ефективність	19
2.3 Розробка програми вуличної профілактичної роботи з попередження соціального сирітства.....	22
Висновки до розділу 2.....	26
ВИСНОВКИ.....	27
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	30

ВСТУП

Актуальність роботи. Актуальність теми кваліфікаційної роботи зумовлена серйозними соціальними та демографічними змінами, які викликає збройний конфлікт. Війна спричинила не лише втрати серед населення, але й масову міграцію, знищення інфраструктури та розрив соціальних зв'язків. Однією з найбільш вразливих категорій є діти, які внаслідок війни залишилися без батьківського піклування, стаючи соціальними сиротами. Це явище набуває дедалі більшого поширення і потребує негайного втручання з боку держави та громадських організацій.

Соціальне сирітство несе серйозні загрози для майбутнього дітей, оскільки вони стикаються з безліччю психологічних та соціальних труднощів. Відсутність батьківської опіки часто призводить до проблем з інтеграцією в суспільство, труднощів в отриманні освіти, психологічних травм, а також збільшує ризик потрапляння до кримінальних структур. Тому необхідність створення ефективних механізмів підтримки таких дітей є надзвичайно актуальною.

На прикладі міста Кривий Ріг важливо проаналізувати особливості ситуації з соціальним сирітством, враховуючи специфіку регіону, а також рівень економічного розвитку та наявність програм соціальної підтримки. Як місто, що знаходиться в безпосередній близькості до зони бойових дій, Кривий Ріг має свої специфічні проблеми, які стосуються як переселенців, так і дітей, що постраждали від війни. Місцеві програми захисту та підтримки дітей повинні бути досліджені для виявлення їхньої ефективності та можливих шляхів покращення.

Дослідження шляхів подолання соціального сирітства в умовах війни на прикладі Кривого Рогу дозволить не лише виявити актуальні проблеми, але й запропонувати конкретні заходи, які можуть бути впроваджені на державному та місцевому рівнях. Урахування місцевого досвіду може стати основою для

розробки нових підходів до вирішення проблеми сирітства в інших регіонах України.

Мета роботи полягає у тому, щоб теоретично дослідити подолання соціального сирітства в Україні внаслідок війни на прикладі міста Кривий Ріг та розробити програму вуличної профілактичної роботи з попередження соціального сирітства»;

Для досягнення мети бакалаврської роботи ставимо такі **завдання**:

1. Дослідити поняття та причини соціального сирітства;
2. Визначити соціальні та психологічні наслідки соціального сирітства для дітей;
3. Охарактеризувати державну політику та правове регулювання у сфері подолання соціального сирітства в Україні;
4. Дослідити існуючі програми підтримки та їх ефективність та розробити програму вуличної профілактичної роботи з попередження соціального сирітства;

Об'єктом дослідження є соціальне сирітство.

Предметом дослідження є шляхи подолання соціального сирітства в Україні внаслідок війни на прикладі міста Кривий Ріг.

Методи дослідження. Аналіз і узагальнення наукової літератури, нормативно-правових актів та офіційної статистики для визначення причин і масштабів соціального сирітства в Україні та у місті Кривий Ріг. Також використовувалися методи порівняння та систематизації для виявлення ефективних підходів до подолання цього явища в умовах війни.

Практичне значення роботи полягає в тому, що вона надає можливість розробити ефективні заходи для подолання соціального сирітства в умовах війни на конкретному прикладі міста Кривий Ріг. Запропоновані шляхи подолання проблеми можуть бути використані не лише на місцевому, але й на державному рівні для розробки нових або вдосконалення існуючих механізмів соціального захисту дітей, постраждалих від війни.

Крім того, результати дослідження можуть бути корисними для органів місцевого самоврядування, громадських організацій та інших установ, які займаються підтримкою дітей-сиріт та дітей, що постраждали внаслідок війни. Вони зможуть застосувати ці дані для підвищення ефективності своєї роботи, розробки нових програм або вдосконалення існуючих. Таким чином, робота сприятиме покращенню соціальної політики в умовах постконфліктного періоду та допоможе знизити рівень соціального сирітства в Україні.

Наукова новизна роботи полягає у комплексному підході до дослідження проблеми соціального сирітства в умовах війни, зокрема на прикладі міста Кривий Ріг. Дослідження враховує специфічні обставини, які виникли внаслідок збройного конфлікту, та їхній вплив на дітей, що залишилися без батьківського піклування. Робота розширює існуючі теоретичні та практичні уявлення про соціальне сирітство, звертаючи увагу на особливості регіонального контексту та вивчаючи проблеми, з якими стикаються діти-сироти в умовах війни та післявоєнного відновлення.

Апробація результатів дослідження.

Звернигородська К.А., Василюк Т. Г. Феномен соціального сирітства: теоретичні розвідки. *Сучасна освіта в реаліях та перспективах: соціально-педагогічний аспект* : матеріали І Всеукраїнської науково-практичної конференції з нагоди 95-річниці Криворізького державного педагогічного університету (02 травня 2025 року, м. Кривий Ріг). Кривий Ріг: КДПУ, 2025. 167 с. С.65 – 69.

Структура роботи. Кваліфікаційна робота складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Робота представлена на 33 сторінках друкованого тексту, а також включає в себе 20 джерел зі списку використаної літератури.

РОЗДІЛ 1.

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ СОЦІАЛЬНОГО СИРІТСТВА

1.1 Поняття та причини соціального сирітства

Соціальне сирітство є однією з актуальних соціальних проблем сучасного суспільства, яка відображає кризові явища у сфері сімейних відносин, виховання та захисту прав дитини. Ця проблема набуває особливої гостроти в умовах економічної нестабільності, соціальної нерівності, воєнних конфліктів та інших несприятливих чинників, які впливають на функціонування сім'ї. Соціальні сироти – це діти, які залишилися без батьківського піклування внаслідок різних обставин, таких як відмова батьків, їхня смерть, обмеження або позбавлення батьківських прав, а також недбале виконання ними своїх обов'язків.

Поширення явища соціального сирітства зумовлене низкою причин, серед яких виділяють соціально-економічні, психологічні, правові та медичні фактори. Нестабільний матеріальний стан сімей, алкоголізм, наркоманія, хронічні захворювання, війни, а також дефіцит державної підтримки родин із дітьми створюють умови, за яких діти втрачають можливість зростати в середовищі, що відповідає їхнім потребам. Вивчення понять, причин і наслідків соціального сирітства є важливим для розробки ефективних соціально-правових механізмів профілактики цього явища та захисту прав дітей.

Л. Вейланде вважає, що соціальне сирітство – це аномальне явище, результат соціальних потрясінь у житті суспільств, яке характеризується дефіцитом громадських та державних інститутів, які забезпечують дотримання основних прав та свобод дитини; явище, яке свідчить про кризу інституту сім'ї, негативний вплив соціуму на формування особистості у соціальному, моральному, інтелектуальному та фізичному плані [1, с.19]

Українські науковці Л. Артюшкіна та А. Поляничко категорію «соціальних сиріт» також розглядають як особливу соціально-демографічну групу дітей, які формально мають батьків, але в силу соціальних, економічних, морально-психологічних та фізичних причин фактично позбавлені батьківського піклування. До них належать бездоглядні і безпритульні діти, тобто «діти вулиці» [2, с. 27].

Поняття «соціальні сироти» включає кілька категорій дітей, які виділяють дослідники, серед яких М. Воронцова, Т. Дубровська, В. Макаров, М. Галагузова, Л. Мардахаєв, І. Тернова, Н. Грачова [3, с.161]:

Діти, від яких відмовилися батьки – це діти, що залишилися без батьківського піклування через офіційне оформлення відмови з боку матері чи обох батьків, завіреної медичним закладом (наприклад, пологовим будинком чи лікарнею).

1. Підкинуті діти – це діти, залишені без опіки батьків і передані державі відповідно до акту про підкинення, складеного правоохоронними органами.

2. Відібрані діти – це діти, яких примусово вилучили з сім'ї за рішенням суду у випадках обмеження чи позбавлення батьківських прав. Це може бути пов'язано як із провиною батьків, так і з незалежними від них обставинами, наприклад, психічними чи іншими захворюваннями.

3. Підопічні – це діти, позбавлені піклування батьків, які були передані судом під опіку чи піклування громадянам до досягнення певного віку (14 чи 18 років відповідно).

4. Прийомні діти – це діти, які залишилися без піклування батьків і були прийняті до нової сім'ї чи колективу.

Бездоглядні діти – це неповнолітні, яких не контролюють або не виховують батьки чи законні представники через їх невиконання обов'язків чи безвідповідальне ставлення.

5. Безпритульні діти – це неповнолітні, які не мають місця проживання, постійного догляду чи відповідного навчання, а також позбавлені батьківської чи державної підтримки.

6. Діти «групи ризику» – це діти, які через соціальні, біологічні або генетичні фактори є соціально дезадаптованими та схильними до девіантної поведінки.

7. Діти вулиць – це неповнолітні, які:

- періодично залишають сім'ю, але повертаються додому;
- покидають родину на тривалий чи короткий термін;
- живуть на вулиці протягом року і більше;
- є вихованцями сирітських закладів, але позбавлені належного піклування;
- ночують вдома, але вихованням займаються переважно люди з їх вуличного оточення.

На думку громадян України, найбільш суттєві причини, що провокують зростання кількості дітей сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, в першу чергу пов'язані з внутрішньосімейними процесами (див. рис. 1.1.)

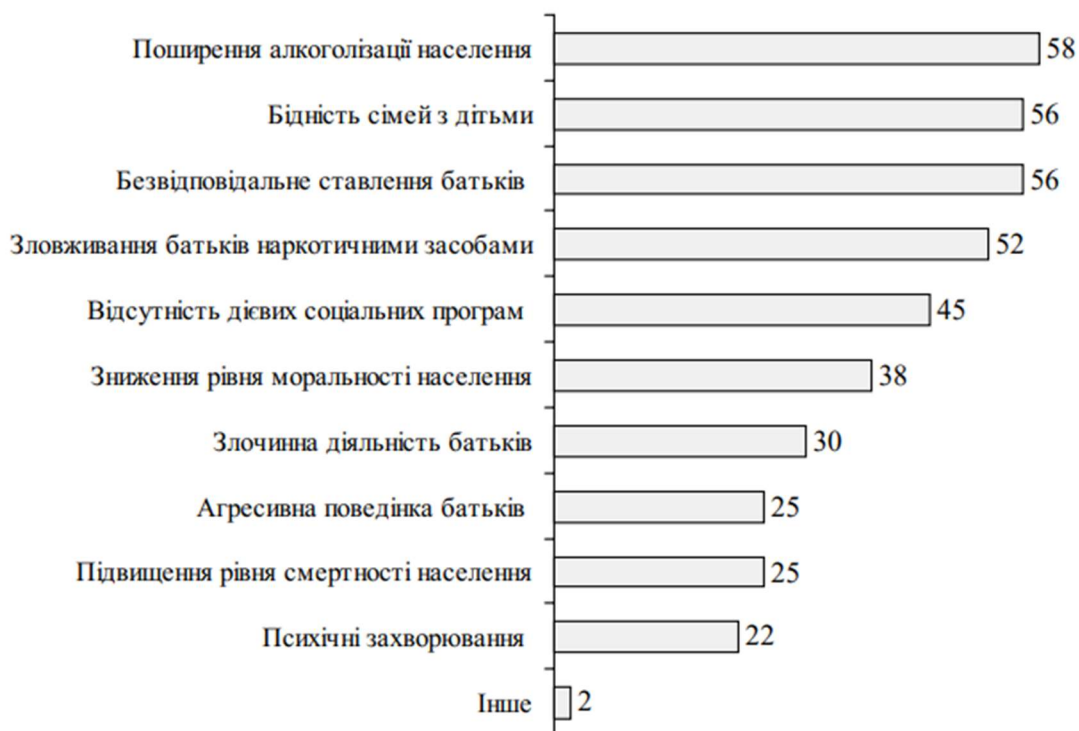

Рис. 1.1 – Найбільш суттєві причини поширення соціального сирітства в Україні, %

Джерело: [5]

О. Безпалько зазначає, що причинами соціального сирітства в Україні є: низький матеріальний рівень багатьох сімей, безробіття одного чи обох батьків; відсутність постійного житла (малозабезпечені сім'ї продають свої оселі щоб забезпечити собі засоби існування, заздалегідь виписуючи дітей, залишаючи їх без 16 даху над головою); асоціальний спосіб життя одного або обох батьків, різні види залежності (пияцтво, наркоманія і токсикоманія), проституція, участь у протизаконній діяльності; примушення батьками дітей до жебрацтва; різноманітні форми насильства щодо дітей у сім'ї та державних закладах опіки [4].

На нашу думку, основними причинами соціального сирітства в Криворізькому регіоні є втрата батьками життя через військові дії, вимушене переселення родин, розпад сімей через психологічні травми війни, а також економічна нестабільність, що змушує батьків залишати дітей на тривалий час без належного догляду. Ми переконані, що сучасним батькам в умовах війни дуже важко виховувати дітей, оскільки вони самі переживають сильний стрес, невпевненість у завтрашньому дні, матеріальні труднощі й постійну загрозу для життя, що не дозволяє їм повною мірою приділяти увагу емоційному та фізичному розвитку своїх дітей.

1.2 Соціальні та психологічні наслідки соціального сирітства для дітей

Соціальне сирітство є складним явищем, що впливає не лише на життєві обставини дітей, але й на їхній соціальний і психологічний розвиток. Діти, позбавлені батьківського піклування, стикаються з численними труднощами в адаптації до суспільства, що ускладнює їхнє входження у доросле життя. Соціальні сироти зазвичай виховуються в інтернатах, прийомних сім'ях або залишаються без належного контролю, що формує у них специфічний життєвий досвід.

Окрім практичних проблем, таких як недостатність матеріального забезпечення або якісної освіти, ці діти стикаються з глибокими соціальними та психологічними наслідками. Відсутність підтримки з боку рідної сім'ї призводить до дефіциту базових життєвих навичок, порушень у соціалізації та формуванні особистості. Ці наслідки часто мають тривалий характер, впливаючи на всі аспекти життя дитини, включаючи її професійне майбутнє, стосунки та здатність до самореалізації.

Розуміння соціальних і психологічних наслідків соціального сирітства є важливим для створення умов, які допоможуть дітям подолати ці труднощі. Дослідження цих аспектів дозволяє не лише виявити основні проблеми, але й розробити ефективні шляхи їх вирішення, спрямовані на інтеграцію дітей у суспільство та забезпечення їм повноцінного життя.

Соціальні наслідки: [7]

1.Складнощі у соціалізації. Відсутність близького оточення, яке могло б сприяти розвитку комунікативних навичок, призводить до ізоляції, низької самооцінки та труднощів у спілкуванні.

2.Обмежений доступ до якісної освіти та професійної підготовки. Соціальні сироти нерідко мають обмежені можливості для отримання якісної освіти, що позначається на їхньому професійному становленні.

3.Девіантна поведінка. Через брак належного контролю та виховання діти часто потрапляють у криміногенне середовище, виявляють схильність до правопорушень або асоціальної поведінки.

4.Економічна нестабільність у дорослому житті. Виростаючи, соціальні сироти часто не мають матеріальної бази або підтримки, що робить їх більш уразливими до бідності та безробіття.

5.Стигматизація в суспільстві. Ставлення до сиріт у суспільстві може бути упередженим, що створює бар'єри для їхньої інтеграції у громаду.

Психологічні наслідки: [6]

1.Дефіцит емоційної підтримки. Відсутність батьківської любові та турботи формує у дітей почуття покинутості, що впливає на їхню самооцінку.

2.Проблеми з довірою. Діти, які втратили родину, часто мають труднощі в побудові міжособистісних стосунків через страх бути зрадженими або покинутими.

3.Психоемоційна нестабільність. Втрата сім'ї стає джерелом хронічного стресу, що може проявлятися у вигляді тривожності, депресії або агресії.

4.Формування негативного світогляду. Сироти можуть сприймати навколишній світ як ворожий, що ускладнює їхню взаємодію із суспільством.

5.Ризик розвитку психологічних розладів. Постійний стрес і брак підтримки збільшують ймовірність виникнення психічних проблем, таких як посттравматичний стресовий розлад чи емоційна нестабільність.

Соціальні та психологічні наслідки соціального сирітства залишають глибокий відбиток на житті дітей, позбавлених батьківської опіки. Вони впливають на їхнє становлення як особистостей, створюють перешкоди в адаптації до соціуму та формують комплекс проблем, які потребують системного вирішення. Зокрема, соціальні труднощі, пов'язані з інтеграцією в суспільство, та психологічні виклики, спричинені втратою батьківської підтримки, ускладнюють їхнє майбутнє [8].

Для подолання цих наслідків важливим є розвиток державних і громадських програм підтримки дітей-сиріт, які включають емоційну, соціальну та матеріальну допомогу. Інтеграція цих дітей у суспільство, забезпечення їх прав та можливостей є необхідною умовою для створення рівних стартових можливостей і досягнення повноцінного життя.

1.3 Державна політика та правове регулювання у сфері подолання соціального сирітства в Україні

Соціальне сирітство є одним із найгостріших соціальних викликів сучасної України, яке потребує активного втручання держави та суспільства. Втрата батьківського піклування або його відсутність через різні обставини

ставити під загрозу майбутнє дітей, які є найбільш вразливою категорією населення. Державна політика у цій сфері спрямована на забезпечення прав таких дітей, їх соціальної підтримки та реінтеграції у суспільство.

Важливою складовою державної політики є нормативно-правове регулювання, яке визначає порядок захисту прав дітей-сиріт, організацію опіки, усиновлення, діяльність державних закладів та підтримку прийомних сімей. В Україні створено правову базу, що ґрунтується на міжнародних стандартах, зокрема Конвенції ООН про права дитини, яка гарантує кожній дитині право на сімейне виховання, турботу та любов [9].

Однак, попри значну кількість нормативних актів і програм, проблема соціального сирітства в Україні залишається актуальною. Це пов'язано з низкою факторів, серед яких: соціально-економічна нестабільність, недостатнє фінансування відповідних програм, неефективність інституційної системи захисту дітей та відсутність дієвого контролю за виконанням законодавства. Такі виклики вимагають системного підходу та вдосконалення державної політики у цьому напрямі.

Розрізняють декілька основних видів соціального сирітства: біологічне сирітство та соціальне сирітство. Кожному виду сирітства відповідає певна категорія дітей, яким в установленому законодавством порядку надано відповідний статус: біологічному – дітисироти; соціальному – діти, позбавлені батьківського піклування.

Зокрема, відповідно Порядку провадження органами опіки та піклування діяльності, пов'язаної із захистом прав дитини, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 24 вересня 2008 року № 866 [9], «статус дитини-сироти» надається дітям, у яких померли або загинули батьки, що підтверджується свідоцтвом про смерть кожного з них.

Головні положення щодо соціального захисту дітей зазначеної категорії містяться в основному законодавчому документі держави – Законі України «Про охорону дитинства». Зазначеним законом [8] визначені основні положення щодо створення необхідних умов для всебічного і гармонійного

розвитку, підготовки до самостійного життя та праці дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування. Зокрема, діти-сироти та діти, позбавлені батьківського піклування, можуть бути передані під опіку чи піклування, на усиновлення або бути влаштовані на виховання. При цьому на виховання можуть передаватися в сім'ї громадян (прийомні сім'ї), в будинки дитини, дитячі будинки, школи інтернати, школи соціальної реабілітації, дитячі будинки сімейного типу. Контроль за умовами виховання і проживання таких дітей покладається на органи опіки і піклування, центри соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді й інші спеціально уповноважені органи.

Крім того, Конституцією України закріплено основний принцип захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування – утримання та виховання дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, покладається на державу [10].

Значення державної політики та правового регулювання у сфері подолання соціального сирітства не обмежується лише створенням умов для тимчасового захисту дітей. Її завданням є забезпечення їхнього всебічного розвитку, реінтеграція у суспільство та профілактика виникнення нових випадків соціального сирітства. Саме тому аналіз існуючих правових механізмів і практичних підходів є важливим для формування ефективної системи допомоги дітям, які опинилися у складних життєвих обставинах.

Висновки до розділу 1

Одна з головних проблем соціального сирітства полягає в його глибоких суспільних та особистісних наслідках. Відсутність належного догляду та підтримки з боку батьків призводить до соціальної дезадаптації дітей, що ускладнює їхню інтеграцію в суспільство. Діти, які залишилися без батьківського піклування, часто відчувають емоційну нестабільність, труднощі в навчанні та професійному становленні, а також схильність до девіантної поведінки.

Поширення соціального сирітства зумовлене різними факторами, серед яких соціально-економічна нестабільність, війни, міграційні процеси, алкоголізм та наркоманія батьків, а також правові та психологічні аспекти. У сучасних умовах ця проблема набуває особливої гостроти через кризу інституту сім'ї та недостатню державну підтримку вразливих категорій населення.

Соціальні та психологічні наслідки сирітства вимагають комплексного підходу до їхнього подолання. Дітям, позбавленим батьківського піклування, необхідно забезпечити не лише матеріальні умови для життя, а й психологічну реабілітацію, соціалізацію та професійну адаптацію. Відсутність цих заходів може призвести до повторення негативних соціальних сценаріїв у дорослому житті таких осіб.

Державна політика щодо подолання соціального сирітства має включати не лише допомогу дітям, а й заходи, спрямовані на підтримку сімей у складних життєвих обставинах. Профілактичні програми, соціальні служби та юридичні механізми повинні бути спрямовані на збереження біологічної сім'ї як найкращого середовища для розвитку дитини.

Науковці визначають кілька категорій соціальних сиріт, кожна з яких потребує специфічного підходу. Це діти, від яких відмовилися батьки, підкинуті діти, відібрані через судові рішення, безпритульні діти, а також діти групи ризику. Усвідомлення цих відмінностей дозволяє ефективніше розробляти програми підтримки та реабілітації.

Вивчення соціального сирітства є важливим для розробки ефективних механізмів його профілактики та подолання. Державна підтримка, соціальні ініціативи та зміни в законодавстві повинні бути спрямовані на забезпечення кожній дитині можливості зростати в безпечному, сприятливому середовищі, яке сприятиме її гармонійному розвитку та успішній інтеграції в суспільство.

РОЗДІЛ 2.

ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ ПОДОЛАННЯ СОЦІАЛЬНОГО СИРІТСТВА В МІСТІ КРИВОМУ РОЗІ

2.1 Соціально-економічна ситуація та її вплив на рівень соціального сирітства в Кривому Розі

Соціальне сирітство є однією з найбільш гострих проблем сучасного українського суспільства, що набуває особливої актуальності в умовах воєнних дій та економічної нестабільності. Втрата батьківського піклування може мати різні причини, серед яких ключову роль відіграють соціально-економічні чинники. Економічна криза, безробіття, низький рівень доходів та соціальна незахищеність родин створюють передумови для зростання кількості дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування.

Кривий Ріг, як одне з найбільших промислових міст України, зазнає значного впливу економічних змін. Складна ситуація в галузях промисловості, зменшення робочих місць та нестабільність на ринку праці призводять до загострення соціальних проблем. Родини, які опинилися у складних життєвих обставинах, часто не мають змоги забезпечити належні умови для виховання дітей. Це підвищує ризик потрапляння дітей до закладів інституційного догляду або під опіку держави [11].

Отже, соціально-економічна ситуація у Кривому Розі залишається складною і вимагає комплексного підходу до її вирішення. Важливу роль у цьому процесі мають відігравати державні та місцеві органи влади, громадські організації та міжнародні партнери, які можуть сприяти стабілізації економіки, підтримці соціально незахищених верств населення та створенню умов для подальшого розвитку міста.

Вплив війни на рівень соціального сирітства в Кривому Розі:

Війна в Україні спричинила численні соціальні проблеми, серед яких особливо гостро постало питання соціального сирітства. Кривий Ріг, як один

із найбільших промислових центрів країни, відчув на собі всі негативні наслідки цього явища. Через військові дії, економічні труднощі та соціальні потрясіння кількість дітей, які залишилися без батьківського піклування, значно зросла. Основні чинники, що вплинули на рівень соціального сирітства, можна розглянути в кількох аспектах.

1. Загибель батьків унаслідок війни

Один із найтрагічніших наслідків війни – втрата батьків через бойові дії. Багато чоловіків і жінок з Кривого Рогу мобілізовані до лав Збройних сил України, деякі з них загинули або зникли безвісти. Це призводить до того, що діти залишаються без батьківської опіки та потрапляють до інтернатних закладів або під опіку держави.

2. Вимушене переселення та розлучення сімей

Через небезпеку та руйнування багато сімей були змушені покинути свої домівки. Вимушена міграція роз'єднала родини: деякі батьки залишилися в місті працювати або воювати, тоді як діти з матерями чи бабусями виїхали за кордон. Це призвело до збільшення випадків, коли діти залишаються без належного догляду через нестабільність життєвих умов.

3. Економічна нестабільність і бідність

Через зниження рівня доходів і втрату роботи багато батьків не можуть забезпечити своїх дітей належним доглядом і вихованням. Економічна нестабільність призводить до зростання кількості випадків, коли дітей передають під опіку держави або родичів через неможливість забезпечення мінімальних потреб.

4. Зростання рівня стресу та психологічних розладів у батьків

Постійний стрес, пов'язаний із війною, викликає зростання депресій, алкогольної та наркотичної залежності серед дорослих. Це, у свою чергу, збільшує ризик того, що діти можуть опинитися в складних життєвих обставинах і бути відібраними соціальними службами.

5. Ускладнені умови роботи системи соціальної підтримки

Державні та благодійні організації, які раніше надавали підтримку вразливим сім'ям, зараз працюють у надзвичайних умовах, а їхні ресурси обмежені. Це ускладнює виявлення дітей, які потребують допомоги, і вчасне втручання для запобігання соціальному сирітству.

6. Відсутність стабільного доступу до освіти та соціалізації

Діти, які залишилися без належного догляду, часто не мають можливості відвідувати школу або спілкуватися з однолітками. Це погіршує їхній емоційний стан і може призвести до асоціальної поведінки, що ускладнює процес інтеграції в суспільство [14].

Попри всі труднощі, у Кривому Розі активно працюють волонтерські організації, які допомагають дітям-сиротам та сім'ям у складних обставинах. Благодійні ініціативи забезпечують дітей харчуванням, одягом, психологічною підтримкою та сприяють їхньому соціальному розвитку.

Війна суттєво загострила проблему соціального сирітства в Кривому Розі. Загибель батьків, розлучення сімей, економічні труднощі та психологічні проблеми сприяють зростанню кількості дітей, які залишаються без належного догляду. Попри складну ситуацію, місто намагається протидіяти цій проблемі, залучаючи державні й громадські ресурси для допомоги дітям, які опинилися в складних життєвих обставинах [15].

Таким чином, соціальне сирітство в Кривому Розі є наслідком сукупності економічних, соціальних і демографічних проблем. Аналізуючи цей процес, важливо розглядати не лише його причини, а й можливі механізми подолання негативних наслідків. Комплексний підхід до вирішення цієї проблеми має включати підтримку сімей у кризових ситуаціях, удосконалення системи соціального захисту та створення умов для стабільного розвитку дітей.

2.2 Дослідження існуючих програм підтримки та їх ефективність

У Кривому Розі активно функціонує програма наставництва від культурно-громадського центру «Компас», що працює в межах благодійного фонду «Шелтер Плюс». Ця програма має на меті допомогти дітям-сиротам та дітям, позбавленим батьківського піклування, шляхом створення постійних емоційно-підтримувальних стосунків із дорослими-наставниками. Наставники проходять спеціальне навчання, аби розуміти особливості психологічного стану та поведінки дітей з інтернатів, а також знати, як ефективно взаємодіяти з ними у кризових ситуаціях. Зусилля наставника спрямовані не лише на психологічну підтримку, а й на соціалізацію, адаптацію до самостійного життя та мотивацію до освіти й розвитку [16].

Центр «Компас» діє як платформа для залучення волонтерів, громадських організацій та соціальних служб до вирішення проблем сирітства. Особлива увага приділяється підліткам, які готуються до випуску з інтернатних закладів. Часто вони не мають базових навичок самостійного життя, і наставник стає тією людиною, яка супроводжує їх у період найбільшої вразливості. Успішна реалізація програми сприяє профілактиці вторинного сирітства, попередженню асоціальної поведінки та повторного потрапляння до закладів інституційного догляду.

У програмі наставництва від центру «Компас» з дітьми сиротами проводяться індивідуальні заняття, спрямовані на розвиток емоційного інтелекту, формування довіри до дорослого та корекцію деструктивних моделей поведінки. Наставники щотижня зустрічаються з дитиною, разом готують їжу, виконують домашні завдання, грають у психологічні ігри, що допомагають дитині висловлювати емоції та розуміти власні потреби. Такі зустрічі мають стабілізуючий вплив на психоемоційний стан дитини та зменшують рівень тривожності.

Ще однією важливою ініціативою є відкриття Центру життєстійкості у Кривому Розі. Це простір психологічної підтримки, створений у рамках національної стратегії з побудови безбар'єрного суспільства. Центр надає

безкоштовні індивідуальні та групові психологічні консультації, підтримку сімей з дітьми, які пережили травматичні події, зокрема пов'язані з війною чи домашнім насильством. Працівники Центру пройшли спеціалізоване навчання з кризового реагування, а сама установа є прикладом інтегрованого соціального сервісу на місцевому рівні [17].

Окрім консультування, Центр життестійкості проводить тренінги для батьків, майстер-класи для дітей, інформаційні зустрічі з представниками соціальних служб, юристами та педагогами. Це створює умови для своєчасного виявлення проблем у родинях, підтримки батьківських компетентностей і запобігання потраплянню дітей до інтернатних установ. Завдяки регулярному залученню фахівців різних профілів Центр стає своєрідним містком між родиною та державними інституціями, що забезпечує ефективнішу роботу у сфері захисту прав дитини.

У Центрі життестійкості з соціальними сиротами організовують групові тренінгові заняття, які допомагають долати травматичний досвід і формувати життєві навички. Зокрема, це заняття з арт-терапії, де діти створюють малюнки, ліплять з глини або створюють колажі, що дозволяє їм символічно пережити травму. Також проводяться бесіди з елементами ігротерапії для розвитку комунікативних навичок, саморегуляції та навичок ухвалення рішень у складних ситуаціях.

Крім того, у Кривому Розі діє міська програма соціального захисту, яка включає понад 30 видів адресної допомоги, компенсацій та пільг для різних категорій мешканців. Значна частина цієї програми спрямована саме на підтримку сімей з дітьми, особливо тих, що опинилися у складних життєвих обставинах. Це допомога самотнім матерям, опікунам, багатодітним родинам, сім'ям, які взяли дітей на виховання, а також дітям-сиротам. Програма забезпечує не лише матеріальну підтримку, а й участь у оздоровчих, освітніх та профілактичних заходах.

Системність цієї програми дозволяє реагувати на потреби мешканців оперативно та комплексно. Особливо актуально це стало в умовах війни, коли

значно зросла кількість внутрішньо переміщених осіб, а разом із цим і навантаження на систему соціального захисту. Завдяки підтримці міської ради та залученню недержавних партнерів, програма зберігає стабільне фінансування та гнучкість у впровадженні нових заходів, які дозволяють ефективніше попереджувати соціальне сирітство [18].

У межах міської програми соціального захисту проводиться робота з дітьми-сиротами. Соціальні педагоги та психологи проводять розвивальні заняття у школах і центрах для дітей, які перебувають під опікою або в кризових родинах. Це заняття з профорієнтації, фінансової грамотності, правового захисту, а також майстер-класи із самообслуговування. Під час занять діти вчаться вести щоденник настрою, працювати в команді, планувати свій день та розуміти важливість освіти. Такий підхід сприяє формуванню самостійності та підвищенню самооцінки.

Також у місті функціонують кризові центри соціально-психологічної допомоги, які надають підтримку особам, що пережили насильство або перебувають у кризових обставинах. Основна діяльність центрів зосереджена на роботі з жінками та дітьми, які стали жертвами домашнього насильства, але на практиці ці заклади стають важливими осередками підтримки й для тих родин, де є загроза втрати батьківського піклування. Тут працюють психологи, соціальні працівники, юристи, які допомагають родині стабілізувати ситуацію та зберегти єдність сім'ї.

Кризові центри часто стають першим місцем, куди звертаються матері з дітьми, що змушені залишити дім через загрозу або вже зазнали насильства. Завдяки тимчасовому притулку, консультаційній роботі та супроводу у вирішенні правових питань ці заклади дають шанс родині повернутись до нормального життя. У комплексі з іншими міськими програмами такі центри сприяють подоланню причин соціального сирітства, знижуючи кількість випадків вилучення дітей з родин [19].

У кризових центрах соціально-психологічної допомоги із соціальними сиротами проводять індивідуальні консультації та психокорекційні заняття.

Тут діти отримують допомогу у подоланні страхів, агресії, втрати близьких. Застосовуються методики казкотерапії, тілесно-орієнтованої терапії, музикотерапії. Окрім цього, дітям пропонують участь у рольових іграх, де вони вчаться конструктивно вирішувати конфлікти, захищати власні кордони та будувати довірливі стосунки з дорослими. Це сприяє відновленню почуття безпеки та стабільності [20].

2.3 Розробка програми вуличної профілактичної роботи з попередження соціального сирітства

У результаті проведеного теоретичного аналізу ми змогли розробити програму вуличної профілактики «Безпечне дитинство».

«Безпечне дитинство» – профілактика соціального сирітства через вуличну роботу. Нами **визначено мету програми**, яка полягає в наступному: зниження рівня соціального сирітства серед дітей та підлітків шляхом вуличної соціальної роботи, раннього виявлення ризиків та залучення сімей до системи соціального захисту.

На основі визначеної мети, ми змогли сформулювати **завдання програми профілактики**:

- Виявлення дітей, схильних до бездоглядності та безпритульності.
- Побудова довіри та встановлення стабільного контакту з дітьми, які перебувають на вулиці.
- Надання психологічної, юридичної, інформаційної допомоги.
- Залучення дітей до позитивного середовища (освіта, дозвілля, гуртки).
- Робота з батьками та законними представниками задля профілактики вилучення дитини із сім'ї.
- Підвищення обізнаності громади щодо проблеми соціального сирітства.

Програма розроблена для дітей та підлітків віком 6–18 років, що тривалий час проводять на вулиці ; дітей, які ухиляються від навчання або мають часті пропуски; дітей з сімей, що перебувають у складних життєвих обставинах.; дітей, які перебувають під опікою або у прийомних сім'ях, і потребують соціального супроводу.

Програма:

1. Мобільна команда соціальних працівників

-Працює у визначених районах міста, де найбільше виявлено дітей «вуличної категорії».

-У складі: соціальний працівник, психолог, юрист, педагог-організатор.

-Вийзди 2–3 рази на тиждень у вечірній час.

-Основне завдання – виявлення дітей, встановлення контакту, надання екстреної підтримки.

2. Точки довіри («Соціальний намет» або мобільний бус)

-Розміщення у місцях масового скупчення дітей: ринки, вокзали, торгові центри.

-Видача їжі, засобів гігієни, надання інформаційної допомоги.

-Проведення консультацій, бесід, творчих активностей, «зустрічей під відкритим небом».

3. Програма індивідуального супроводу

-Для кожної дитини, з якою встановлено контакт, розробляється індивідуальний план підтримки.

-Залучення до шкіл, гуртків, центрів дозвілля.

-Робота з родиною: консультації, направлення до соцслужб, підтримка при оформленні допомог, субсидій.

4. Робота з сім'ями

-Соціальні інспекції за місцем проживання.

-Консультування щодо належного виконання батьківських обов'язків.

-Психологічна підтримка, залучення до батьківських клубів.

-Надання допомоги з оформлення документів, працевлаштування.

5. Інформаційно-просвітницький блок

- Проведення шкільних уроків-дискусій «Моя безпека – моя відповідальність», «Права і обов'язки дитини».

- Інформаційні кампанії в соцмережах, на білбордах, у ТЦ.

- Залучення молодіжних волонтерських рухів до профілактичної роботи.

6. Моніторинг та оцінка

- Ведення бази дітей, з якими було встановлено контакт.

- Відстеження динаміки змін: повернення до навчання, стабілізація у сім'ї.

- Щоквартальна оцінка ефективності програми.

Очікувані результати:

- Зменшення кількості випадків вилучення дітей із родин.

- Зниження кількості дітей, що тривалий час перебувають на вулиці.

- Підвищення рівня довіри до соціальних служб.

- Залучення громадськості до проблем соціального сирітства.

Програма "Безпечне дитинство" має важливе значення для зниження рівня соціального сирітства, оскільки її реалізація дозволяє не лише виявляти дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах, а й активно допомагати їм через комплексний підхід. Завдяки цій програмі соціальні педагоги, фахівці служби у справах дітей та центри соціальних служб отримують можливість працювати на рівні з родинами, проводити профілактичні заходи, а також надавати необхідну підтримку дітям, які потребують допомоги. Це сприяє створенню більш безпечного середовища для дітей, забезпеченню їх прав і благополуччя, а також зменшенню кількості випадків вилучення дітей із сімей.

Ця програма є надзвичайно важливою для розвитку системи соціального захисту в Україні, адже вона спрямована на запобігання соціальному сирітству на ранніх етапах, що дозволяє не лише підтримати дітей, а й допомогти родинам відновити соціальну стабільність. Взаємодія шкільних соціальних педагогів, фахівців центру соціальних служб та служби у справах дітей

дозволяє комплексно підходити до вирішення проблеми, надаючи дітям і батькам реальні ресурси для покращення їхнього становища. Тільки через активну роботу та співпрацю між різними соціальними структурами можна ефективно боротися з соціальним сирітством та створити умови для стабільного розвитку дітей у їхніх родин.

Висновки до розділу 2

У другому розділі було досліджено ключові практичні аспекти, що впливають на рівень соціального сирітства в Кривому Розі в умовах сучасних викликів. Зокрема, проаналізовано вплив соціально-економічної ситуації та наслідків війни, які істотно ускладнили життя багатьох родин і стали причиною збільшення кількості дітей, що залишилися без батьківського піклування.

Війна в Україні призвела до численних втрат: як фізичних — у вигляді загибелі батьків, так і соціальних — через вимушену міграцію, безробіття, психологічні розлади та руйнування систем соціальної підтримки. Усі ці чинники зумовили зростання випадків соціального сирітства, особливо в містах, що мають стратегічне значення та розвинену промислову інфраструктуру, як-от Кривий Ріг.

Окрема увага була приділена аналізу місцевих програм підтримки, які реалізуються громадськими організаціями, зокрема культурно-громадським центром «Компас» та Центром життєстійкості. Ці ініціативи демонструють ефективність підходів, орієнтованих на індивідуальну підтримку дитини, формування довірчих відносин з дорослими та розвиток життєвих навичок.

Застосування наставництва як форми підтримки дітей-сиріт і підлітків, які готуються до самостійного життя, є важливим кроком на шляху до профілактики повторного потрапляння до інтернатних закладів. Такі програми не лише знижують рівень тривожності у дітей, а й підвищують рівень їх соціальної адаптації та впевненості в собі.

Загалом, подолання соціального сирітства в Кривому Розі вимагає системного та міжсекторального підходу, де поєднуються зусилля держави, місцевої влади, громадських ініціатив і міжнародних партнерів. Саме така співпраця дозволяє створити ефективну систему підтримки дітей, які опинилися в складних життєвих обставинах, і сприяти їх успішній інтеграції в суспільство.

ВИСНОВКИ

Соціальне сирітство — це явище, що має глибокий вплив як на суспільство загалом, так і на окрему дитину. Відсутність турботи й підтримки з боку батьків негативно позначається на становленні особистості дитини: їй важко адаптуватися в соціумі, налагодити стосунки, навчатися чи реалізувати себе у професійному житті. Часто такі діти переживають психологічні труднощі, мають низьку самооцінку та демонструють асоціальну або ризиковану поведінку.

Причини поширення цього явища різноманітні: економічні труднощі, війна, вимушене переселення, соціальні залежності батьків, а також слабкість правового регулювання та недоліки в роботі соціальних інституцій. У нинішній реальності проблема загострюється через кризу в сімейному інституті та обмеженість підтримки з боку держави для родин, які опинилися у скруті.

Щоб мінімізувати негативні наслідки сирітства, необхідний комплексний підхід. Дітям потрібна не лише матеріальна допомога, а й системна психологічна підтримка, спрямована на їхнє відновлення, соціальну адаптацію та підготовку до самостійного життя. Якщо цього не забезпечити, є ризик, що в дорослому віці вони повторять соціально деструктивні моделі поведінки.

Політика подолання соціального сирітства має бути спрямована не лише на реагування, а й на запобігання. Особливу увагу варто приділяти підтримці сімей, які перебувають у кризі. Превентивні заходи, соціальний супровід, консультації та правова допомога мають сприяти збереженню сімейного оточення для дитини, адже воно залишається найкращим середовищем для її повноцінного розвитку.

Фахівці виділяють кілька груп дітей, які входять до категорії соціальних сиріт: це можуть бути діти, яких залишили батьки, безпритульні, діти, вилучені з родин за рішенням суду, або ті, що перебувають у зоні ризику.

Усвідомлення різниці між цими групами дозволяє точніше визначати потреби кожної дитини та будувати адресну підтримку.

Дослідження проблематики соціального сирітства має практичну значущість, адже на його основі можна створити ефективні механізми запобігання та подолання цього явища. Спільна робота державних структур, громадських організацій і законодавчих змін має забезпечити кожній дитині стабільне, безпечне середовище для зростання, що сприятиме її всебічному розвитку й інтеграції у суспільне життя.

У другому розділі було розглянуто основні практичні чинники, що впливають на поширення соціального сирітства у Кривому Розі в умовах нинішніх викликів. Особливу увагу приділено аналізу наслідків соціально-економічної нестабільності та війни, які суттєво ускладнили життя багатьох родин і стали причиною збільшення кількості дітей, позбавлених батьківського піклування.

Збройна агресія в Україні спричинила серйозні втрати — як фізичні, у вигляді загибелі рідних, так і соціальні: переміщення населення, зростання безробіття, психологічні труднощі. Ці обставини призвели до збільшення кількості соціальних сиріт, особливо у промислових містах, таких як Кривий Ріг.

У роботі також досліджено діяльність місцевих ініціатив, спрямованих на підтримку таких дітей. Серед них — програми культурно-громадського центру «Компас» і Центру життєстійкості, які акцентують увагу на індивідуальному підході, встановленні довірчих стосунків із дорослими та розвитку соціальних навичок у дітей.

Одним із важливих інструментів підтримки є наставництво, яке допомагає дітям та підліткам краще підготуватися до самостійного життя. Такі програми сприяють зниженню рівня тривожності, формуванню впевненості та успішнішій соціальній адаптації.

У підсумку, подолання соціального сирітства в місті потребує комплексного підходу, що включає взаємодію державних органів, місцевої

влади, громадських організацій і міжнародних структур. Лише завдяки спільним зусиллям можна забезпечити ефективну підтримку дітям у складних життєвих ситуаціях і створити умови для їхнього повноцінного розвитку та інтеграції в суспільство.

Соціальне сирітство продовжує розвиватися через низку факторів, таких як економічна нестабільність, відсутність належної підтримки родин у складних життєвих ситуаціях, а також наслідки війни, що спричиняють втрату батьків, розрив сімейних зв'язків та погіршення умов життя. Багато дітей залишаються без батьківської опіки через алкоголізм, насильство в родині або через економічну скруту, що не дозволяє батькам забезпечити їхні базові потреби. Без належної соціальної підтримки та психологічної допомоги багато дітей опиняються на вулиці або у притулках, що лише погіршує їхнє становище.

Відповідальність за проблему соціального сирітства лежить на багатьох рівнях – від держави до місцевих органів влади, соціальних служб, батьків та освітніх установ. Держава повинна створювати політику, яка забезпечить належну підтримку сімей у складних ситуаціях, а також створювати механізми для контролю та допомоги дітям, які залишаються без батьківської опіки. Місцеві органи влади і соціальні служби повинні активно працювати з родинами на місцях, виявляти перші ознаки соціального сирітства та надавати своєчасну допомогу.

Реабілітація дітей вулиці потребує комплексного підходу, який включає не лише соціальну адаптацію, але й психологічну підтримку та розвиток. Дітям, які перебувають на вулиці, необхідно надати базові потреби – житло, їжу, медичну допомогу, а також допомогти їм повернутися до соціального середовища через освіту, розвиток у позашкільних гуртках, участь у програмах дозвілля. Важливим аспектом є створення довірливих стосунків із дітьми та допомога у відновленні їхніх зв'язків з родинами, якщо це можливо.

Щоб звести до мінімуму соціальне сирітство, державі потрібно покращити систему соціального захисту, забезпечити доступність психолого-

педагогічної допомоги для сімей у складних життєвих обставинах, а також розвивати систему сімейних форм виховання. Школи мають активно взаємодіяти з батьками та соціальними службами, виявляючи проблеми на ранніх етапах і надаючи допомогу. Батьки, у свою чергу, повинні усвідомлювати свою відповідальність за виховання дітей, а також звертатися за допомогою до фахівців, якщо їхня родина перебуває в кризовій ситуації. Суспільство загалом має бути свідоме проблеми соціального сирітства і готове до активної участі в її вирішенні.

СПИСОК ВИОКРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Вейланде Л. В. Підготовка студентів університету до роботи з підлітками девіантної поведінки: автореф. дис. канд. педаг. наук: спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / Л. В. Вейланде – Одеса, 2005. 19 с.
2. Артюшкіна Л. М. Сирітство в Україні як соціально-педагогічна проблема (соціально правовий аспект): [монографія] / Л. М. Артюшкіна, А. О. Поляничко. Суми: Сум ДПУ, 2002. 268 с.
3. Кальченко Л. В. Соціальне сирітство як суспільне явище: поняття і причини виникнення. *Вісник ЛНУ ім. Тараса Шевченка*. 2012. № 19. С. 161.
4. Безпалько О. В. Соціальна педагогіка в схемах і таблицях: навч. посібник. Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. Київ: Логос, 2003. С. 102-103.
5. Технології створення та функціонування прийомних сімей, дитячих будинків сімейного типу. Зб. метод. матеріалів / Г.М. Бевз, А.Й. Капська, Н.М. Комарова та ін. К.: Держ. ін7 т проблем сім'ї та молоді, 2003. 188 с.
6. Питання формування ефективності родинних форм влаштування дітей, позбавлених батьківського піклування / Н.М. Комарова, Л.М. Мельничук, І.В. Пеша та ін. К.: ДПІСМ, 2004. 128 с.
7. Кузьмін В. В. Теоретичний аналіз проблеми інтеграції у суспільства дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування: соціально-психологічний аспект / В. В. Кузьмін URL: <http://journals.uran.ua/apppfo>. (дата звернення: 11.12.2024)
8. Про охорону дитинства / Закону України від 26 квітня 2001 року № 2402-III URL : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2402-14>. (дата звернення: 13.12.2024)
9. Питання діяльності органів опіки та піклування, пов'язаної із захистом прав дитини / Постанова Кабінету Міністрів України від 24 вересня 2008 року № 866 [Електронний ресурс]. URL : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/866-2008-%D0%BF> (дата звернення: 15.12.2024)

10. Конституція України: прийнята на сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>. (дата звернення: 28.12.2024)

11. Україна. Швидка оцінка завданої шкоди та потреб на відновлення. Лютий 2022 – Лютий 2023. Березень 2023, Світовий Банк, Уряд України, Європейський Союз, Організація Об'єднаних Націй. 164 с.

12. Обух В. Що сприяє економічній стійкості України під час війни за Незалежність. Укрінформ. 19 лютого 2024. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/3751995-so-spriae-ekonomichnij-stijkosti-ukraini-pid-cas-vijni-za-nezaleznist.html> (дата звернення: 14.03.2025)

13. Богдан Т. Фінансово-економічні наслідки війни. LB.UA. 31 березня 2023. URL: https://lb.ua/blog/tetiana_bohdan/550614_finansovoekonomichni_naslidki.html (дата звернення: 22.03.2025)

14. Боднарчук О. І. Ефективність нормативно-правових актів у сфері захисту прав дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування. Актуальні проблеми держави і права. 2014. Вип. 73. С. 316-321.

15. Кузьмін В. В. Теоретичний аналіз проблеми інтеграції у суспільства дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування: соціально-психологічний аспект. *Актуальні проблеми педагогіки, психології та професійної освіти*, 2017. №1. С. 3-8.

16. Компас соціально-християнська платформа для сиріт і дітей з кризових родин URL: <https://shelter-plus.com/compass> (дата звернення: 04.04.2025)

17. Центр життєстійкості URL: <https://spilkuisia.kr.gov.ua/zapraczyuvav-pershuj-v-misti-czentr-zhyttyestijkosti/> (дата звернення: 2.04.2025)

18. Соціальний Бюджет Кривого Рогу - 2025: Місто продовжить максимальну підтримку Захисників та Захисниць та допомогу Армії. Повністю збережена унікальна для України Програма соціального захисту криворіжців,

безкоштовний проїзд, продуктові набори, всі соціальні програми URL: https://kr.gov.ua/ua/news/pg/291124528243400_n/ (дата звернення: 3.04.2025)

19. Інформатор Ю. Вілкул: Розширюємо систему надання соціально-психологічної допомоги криворіжцям URL: https://kr.informator.ua/2025/01/21/yu-vilkul-rozshyryuyemo-systemu-nadannya-sotsialno-psyhologichnoyi-dopomogy-kryvorizhtsyam/?utm_ (дата звернення: 24.03.2025)

20. У Кривому Розі відкрили Денний центр соціально-психологічної допомоги особам, які постраждали від домашнього насильства URL: www.0564.ua/news/3833421/u-krivomu-rozi-vidkrili-dennij-centr-socialno-psyhologicnoi-dopomogi-osobam-aki-postrazdali-vid-domasnogo-nasilstva-foto?utm_ (дата звернення: 5.04.2025)